

Elégtelen röpdolgozat Gáspár László iskolájáról

2002. decemberi számunkban *„Adalék a kritikai szocializmuskritikához”* címmel Andor Mihály reagált Trencsényi László előzőleg megjelent szenvedélyes írásának (*Vágyakozás kritikai szocializmuskritikára*) egyik passzusára, amelyikben a szerző az egykori szentlőrinci iskolamodell példájára hivatkozott. A hozzászólások sorát Csalog Judit folytatta idén januárban (*Szentlőrinc, a modell*), ezúttal pedig Kocsis József vitacikkét adjuk közre.

Andor Mihály, a *„Dolgozat az iskoláról”* című, valamikori jeles dolgozat jeles szerzője írta a sikerületlen röpdolgozatot. Bizony, rég olvastam csúnyább, szerencsétlenebb és gusztustalanabb szöveget.

Dehogyan jutna eszembe, hogy Gáspár László életművét (vagy akár csak mint az életmű részét, „Szentlőrinc”-et) a védelmembe vegyem, hiszen jól tudom, éppen ettől keletkezhetne az a hamis látszat, hogy szükség van a védelemre. Gáspár László fölé most kényszerűségből tartok szavakból formázott védőernyőt: ne szennyezze be holtában az Andor Mihály tollából ráfröccsenő gusztustalanság, hiszen ő már védtelen minden, a személyét érő méltatlan támadás ellen. Nem a ’halotról vagy jót, vagy semmit’ népi bölcsesség intelmére gondolok (hiszen aki részévé vált a pedagógiai közgondolkodásnak, annak életében vállalt elkerülhetetlen sorsa a pedagógiai közbeszédben megnyilvánuló megítéltetés), hanem *Chrappán Magdolna* intő szavai jutnak eszembe: „elemezzék, méltassák, vitassák, ha erre okot látnak, legyenek elfogulatlanok és kíméletesek, mert párbeszéddek már nem, csak monológok létezhetnek”. (Embernevelés, 2000. 1–2.)

Monológjában Andor Mihály nemcsak elfogult és kíméletlen – lelke rajta, szóvá nem tenném –, de méltánytalan is végletesen, hiszen annak ürügyén veri el a port Gáspár Lászlón haló porában is, amibe leginkább belehalt, aminek a létrehozásába önmérsztő megszállottsággal magamagát is beleépítette: Szentlőrinc ürügyén.

Andor Mihály igaztalan vádakkal illeti Gáspár Lászlót. A róla ebben az írásban kikezredő portréről nem egy nemzetközi jelentőségű tudós, még csak nem is egy jó szándékú, tisztességben megőszült pályatárs tekint vissza az utódokra, hanem egy gátlástalan ’kádárista’ ügyeskedő, egy pedagógiai szemfényvesztő, aki úgy tett, mintha valóban volna egy merőben új nevelési alaphelyzetet építő iskolája, a feje fölött ragyogtatta a nemes munkálkodás glóriáját, miközben – a csak az előadásaiban létező szentlőrinci kísérlet látzatának fenntartása céljából – idomított pedagógusok idomított gyerekeket mutogattak a Patyomkin-iskola valóságpótló kirakathelyszínein. Pedagógus az ilyen? Szelhámoskodó vásári mutatványos. Szentlőrinc? Szemfényvesztés az egész: termelés-gazdálkodás helyett egyetlen létező építőjáték, amit mutogatni lehet. Diákönkormányzat helyett – ezt hallomásból tudja, ’ennyi év távlatából’ bevallottan feledésbe merült részletekkel – autokrata igazgatói döntések. S hogy ezek milyenek lehettek, azt az ’állatorvosi ló’ példázatu esetleírás otromba történetével sejteti. Már a bútorzat rávall Gáspár Lászlóra: a függöny nem dekoráció a hatalmas üveges ajtajú szekrényen, hanem a szekrény tartalmát elrejtő takaró. Nyilván sok ott a takargatnivaló, hatalmas ez a szekrény. Kellenek hát az

elvtelen támogatók, ezért veszi fel az iskola fizetési listájára a megyei párttitkár lányát és a pécsi egyetem egyik tanszékvezetőjének semmihez sem értő feleségét, s számukra – politikai piros pontokat gyűjtögetve – meg nem szolgált anyagiakat juttat. Jó kádárista sportsikereket hajszol – „akkoriban nagy jelentőséget tulajdonítottak az ilyesféle sportsikereknek” –, ezért habozás nélkül minden elvtelenségre kapható. S ha akad a környezetében kétkedő – akadt: Andor Mihály rá hivatkozik, őt nevezi meg értesülései nagyobbik részének forrásaként –, azzal konfrontálódik, s annak mennie kell.

Az összkép felvázolása után vegyük sorra Andor Mihály fontosabb állításait egyenként.

Kezdjük a végén. Nem volt mit követni, a szentlőrinci példa egészen egyszerűen nem létezett, ezért nem követték. Föltehetnénk a kérdést: csakugyan ezért nem követték? Csak hát követték.

Már kísérleti periódusának második évtizedében akadtak társai a rendszerfejlesztésben (Kaposvár, Mezögyán, Sarkadkeresztúr, Geszt, Balatonszabadi, Dombóvár), 1989-től pedig szervezett együttműködést vállaltak (Kemény Gábor Iskolaszövetség, országos terjesztésű folyóirata: az Embernevelés) az iskolafejlesztésükben a szentlőrinci példát és a gáspári pedagógia alapelveit követő intézmények.

Kicsi ez az ország, mégis úgy el tudnak veszni benne némely dolgok, ahogy az még egy nagyon nagy országban is csak nehezen elképzelhető. Lehetséges, hogy mi itt Szentlőrincen annyira észrevétlenek tudtunk maradni iskolaszövetségestül, folyóiratostul, hogy az utóbbi negyedszázadban Andor Mihályig nem jutott el Szentlőrincről információ. És azt is különösnek találjuk – Trencsényi Lászlóhoz csatlakozva –, hogy „neveléstörténész szerző Gáspár László Szentlőrincét elemzi forráskutatás nélkül”.

Voltak követők, mondtam fentebb (és számítsuk még hozzá a középiskolai követőket Sarkadon, Szentlőrincen és Kaposvárott, és vegyük ehhez a lopakodó – mi több: lopkodó – terjesztést, a hivatkozásokat mellőző behatolásokat más innovációs programokba, központi dokumentumokba), azt mégiscsak be kell látnunk: nem következett be látványos és tömeges elmozdulás az országos gyakorlatban 'Szentlőrinc' irányába. És akkor föltehető a kérdés, hogy ez miért nem következett be. Az okok sokrétűek (belső, intézményi, lakókörnyezet-béli, a rendszerváltó társadalom sajátos viszonyaiból eredeztethető okok), ezek egyikét szükségesnek tartom itt most kiemelni. Éppen amikor Szentlőrinc leghamarabb került abba a helyzetbe, hogy fölkinálhassa rendszerfejlesztésének eredményeit (1989-ben zárult a munka kísérleti szakasza), szerencsés módon megszűnt Szentlőrinc korábbi egyedülvalósága, és kísérletek sokasága között oszlott meg a szakmai figyelem. 1985-től minden magyar iskola lehetőségévé (később paradox módon törvényi kötelezettségévé) vált a korábbi szentlőrinci 'kiváltság': az önállóság, a preferált központi mintától eltérő helyi nevelési rendszer kiépítése és működtetése. A szentlőrinciek ezt sikernek élték meg. Gáspár Lászlótól semmi sem állt távolabb, mint az a törekvés, hogy az állami egyféléseget valamilyen 'szentlőrinci' egyféléssé váltsa fel. Jól látta Gázsó Ferenc: „Gáspár László nem arra törekedett, hogy az állampedagógiai mindenhatóság éppen uralkodó formáját egy másik, általa kimunkált kizárólagos megoldással váltsa fel” (Embernevelés, 1998. 3.). A pedagógiai pluralizmus robotosaként a pedagógiai monolitizmus minden formáját elutasította. Szentlőrinc valóságos hatása azon mérhető, hogy mennyiben tudta segíteni a sokszínűség, a legkülönbözőbb pedagógiai megoldások szabad érvényesülését.

Még hogy Szentlőrinc pedagógiai szemfényvesztés lett volna csupán... Kívülállólóként is inkább hinnék azoknak, akik nem egy napos és egy hetes látogatás alatt meglapuló információk alapján ítélkeznek, hanem Szentlőrinc mindennapjainak naprakész ismeretében mondanak értékítéletet: „Számomra bizonyos, hogy a hetvenes évek reform-forrongásában a szentlőrinci iskolaalapítás meghatározó és kezdeményező lépésnek bizonyult” (Báthory Zoltán, Embernevelés u.o.). „Szentlőrinc elmélete és praxisa először volt egy egész világrendszerben és egy egész eszmerendszerben 'más', mint az uralkodó, mint a

hivatalos, az előírásos. A nevelésről vallott folyamatos alternatív – egyben mindvégig fenntartás nélkül humanista – gondolkodás úttörőjeként kell megőriznünk és utódainkra hagynunk a gáspári életművet” (Trencsényi László, Embernevelés u.o.). „Monopóliumon belül alternatívát létrehozni, ez bizony már oktatáspolitikai tett, nemcsak pedagógiai. A gáspári fellépés az iskolai pluralizálódás első lépéseként vonult be a neveléstörténetbe” (Loránd Ferenc, Embernevelés, 2000. 3–4.). „A magyar pedagógiában némely dolgokat többé már nem lehet Szentlőrinc nélkül »fogalmazgatni«, nem lehet úgy tenni, mintha a szentlőrinci pedagógiai konstrukció nem volna jelenvaló tényező” (Mihály Ottó, Embernevelés, 1998. 3.).

Ennyit Andor Mihály röpdolgozatának summázatához.

Minden más – a csattanót előkészítő, fölvezető – észrevételére engedtessek meg csupán annyit mondanom: ugyan már! Erre följosítva érzem magam abból kiindulva,

Meg kellene próbálni a dolgokat úgy elmondani, ahogy történtek. Szentlőrinc dolgában legalább. Ehhez, persze, higgadt és tárgyilagos elemzésre volna szükség, Mert – el kell hinnünk – ennek van most keletje. Erre utalnak a Gáspár László útját elindulásakor egyengető pályatárs jóbarát okos szavai is: „Gáspár László élete és munkássága akkor válik a közoktatás, a pedagógia hasznára, ha a hozzá méltó szakszerűséggel, tudományos igénnyel, a kor új követelményeihez igazítva hasznosíthatjuk belőle mindazt, amit ő adott a közoktatás, a pedagógia számára, ha kimutatjuk tévedéseit, időszerűtlenségét is, akár tudományos, akár gyakorlati munkásságát értékelve”.

hogy nemcsak egy napnál, hanem még egy hétnél is hosszabb időt tölthettem el a szentlőrinci valóság megismerésével: tizenhat évet egyvégtében. Kétszer volt arra lehetőségem, hogy az elsőként beiratkozó gyerekek iskolai életét végigkísérhessem egészen addig, amikor végzősként elhagyták az iskolát. Gáspár László utódjaként tehettem ezt, abban az igazgatói irodában, amelynek a bejárattal szemközti falát uralta az a sejtelmes üveges szekrény, amelynek lefüggönyözött ablakai mögött titkokat szimatolt a bizalmatlanul, cinkelt kártyák után kutakodó kortársi szakmai ellenézés.

Még hogy intenzív pedagógiai műhely helyett a „megvezetett” érdeklődők megtévesztésére berendezett mutatványos bódé? Ugyan már! Igazgatóként csak föltűnt volna, ha a várt hozzáértő szakemberek helyett kontrá pedagógiai csepürágók vesznek körül. S ha én nem: a záró vizsgálatokat elvégző fél-száz országos szaktekintély csak észrevett volna valamit...

Még hogy a személyiségfejlesztő termelés-gazdálkodást szimbolizáló egyetlen létező építőkocka-készlet megtévesztő fölmutatása mögé elrejtett látszatmunka? Ugyan már! Az ipari műhely – melynek termékei közül csak építőjátékból kétezret igényelt évente a piac –, a három holdnyi öntözéses, üveg-házás kertészet és az iskolaboltra alapozott kereskedelmi tevékenység bevételei olyan valóságos gazdálkodást tettek lehetővé, melynek eredményeként az iskolaközösség önálló tábort építhetett az orfűi tó partján, egyetlen fillér költségvetési támogatás nélkül.

Még hogy Gáspár László mint a méréseket lebecsülő és a kísérlet eredményességét hitelesítő tudományos vizsgálatok mellőzése mellett érvelő kutatásvezető? Ugyan már! Igaz, pontosan tudta: a hagyományos iskolával összevető mérések egyoldalúak, csak azt tudják mutatni, hogy a „kísérletisek” mit tudnak és mit nem a hagyományos ismeretkörökben, azt azonban nem, hogy miben más és mennyiben több az, amit ők tudnak, hiszen ez a többlet a „hagyományosoknál” nem mérhető, nincs hát lehetőség e tekintetben az összehasonlításra. Nem mellőzni kívánta hát a méréseket, hanem meghaladni korlátot-zottságukat. Ezért hozott létre kutatócsoportot az iskolában, amely egyesítette a belső

résztevő tájékozottságát a külső rátekinthető objektivitásával: hárman közülük az iskola bérjegyzékén szerepeltek, ketten a pécsi főiskola neveléstudományi tanszékén, valamennyien képzett, hozzáértő szakemberek. (Ők volnának a bújtatott semmittevők?)

Még hogy autokrata önkormányzatosdi játék a demokráciával? Ugyan már! Valóságosan létező iskolaközösség, közügyekkel, élethelyzetekhez kötődő döntési mechanizmusokkal, jól bejáratott intézményrendszerrel, és a tévedés szabadságával, persze, vagyis hibákkal és korrekciókkal, elvetve a tökéletes működés ideáját, megcélozva a működés folyamatában tökéletesedő önkormányzati struktúra folytonos fejlesztésének ideálképét.

Akkor mégis mire alapozta Andor Mihály a vélekedéseit összefoglaló röpdolgozatát? Tőle tudjuk: jó negyedszázada egyszer egy napot töltött Szentlőrincen (ekkor mutatták neki a 'színét'), nem sokkal később egy hétre bekéredzkodett, ekkor tapasztalhatta meg a dolgok 'visszaját', s ezt egészítették ki a filmélmények, hallomások. Mindezek végeredménye – gondolatmenetének csúcspontja – egy feltételezés: „...még mi minden húzódatott meg mögöttük a mindennapokban”. Mintha nem olvasta volna el Trencsényi László tanulmányában a bevezető intelmet: „...a sommás árnyalatlan értékelések nem segítenek, hanem csak zavarokat okozhatnak”. A saját írásának bevezető gondolatát viszont ismemie kellett, ő maga írta: „Most, amikor a higgadt és tárgyilagos elemzésnek nincs keletje, amikor nem lehet a dolgokat úgy elmondani, ahogy történtek, mert rögtön repül a vád, hogy a mesélő ide húz vagy oda húz – és még szerencse, ha emberi tisztességét nem kérdőjelezzük meg”.

Meg kellene próbálni a dolgokat úgy elmondani, ahogy történtek. Szentlőrinc dolgában legalább. Ehhez, persze, higgadt és tárgyilagos elemzésre volna szükség. Mert – el kell hinnünk – ennek van most keletje. Erre utalnak a Gáspár László útját elindulásakor egyengető pályatárs jóbarát okos szavai is: „Gáspár László élete és munkássága akkor válik a közoktatás, a pedagógia hasznára, ha a hozzá méltó szakszerűséggel, tudományos igényvel, a kor új követelményeihez igazítva hasznosíthatjuk belőle mindazt, amit ő adott a közoktatás, a pedagógia számára, ha kimutatjuk tévedéseit, időszerűtlenségét is, akár tudományos, akár gyakorlati munkásságát értékelve” (Petró András, Embernevelés, 1998. 3.).

Hozzá méltó szakszerűséggel.

Egyedül ez volna méltó hozzánk is.

Utóirat gyanánt. Majdnem megfeledkeztem a csellel megszerzett felmérőkben hemzsező helyesírási hibákról. Nem volna szerencsés, hiszen olyan dokumentum van a birtokomban, amely igazolni látszik Andor Mihály kiábrándító tapasztalatát. Egy visszaemlékező valamikori diák szavai figyelmet érdemelnek, hiteles személy, hiszen nyolc éven át volt módja átélni a kísérleti iskola mindennapjait. Bővebben idézem.

„Nehéz feladat az 'úticsomag' tartalmát így utólag rendezgetni, legszívesebben azt mondanám: az iskola maga volt az útravaló, egészben, légkörével, munkastílusával, magatartási mintáival, kapcsolatainak emberi (demokratikus?) tartalmával és formáival. Ha mégis a számbavétel szándékával közeledem ehhez a megbonthatatlanul szerves egységhez, olyan rendben teszem ezt, ahogy eszembe jut.

1. Az önállóságra nevelést érzem talán a legfontosabbnak: a tankönyvi biflázás teljes mellőzését, s a hagyományos tanulás helyébe lépő jegyzetelést az iskola könyvtárában. A kutatást, ahogy akkor felnöttesen mondtuk, és teljes joggal, hiszen utólag látom, a középiskolai „iskolás” munkastílust átvészelve valahogy legközelebb az egyetlen folytatott ismeretszerzés hasonlított leginkább a szentlőrinci tanuláshoz.

2. Akár elsőként is mondhatnám, annyira fontosnak (és szentlőrincinek) tartom a szóbeli megnyilatkozások lehetőségének gazdagságát ('kényszerét' is mondhatnám, ha negatív minőségek nem tapadnának ehhez a szóhoz), hiszen a helyzetek megkerülhetlenségéről volt szó valójában. Nem 'feleltünk', hanem beszámoltunk a feldolgozott irodalomról, a munka során szerzett tapasztalatokról, együttműködésekről. Óriási rutint sze-

reztünk a kacsolatteremtésben, az önkiifejezésben, a kommunikációs-kooperációs helyzetek megoldásában.

3. Ez sem harmadrendű: a stresszmentesség, aminek legalább két fontos összetevője volt: az osztályzat nélküli értékelés és a jó munkatársi kapcsolatokat idéző tanár-diák viszony. Igaz, ennek nagy ára volt a középiskolában, ahol hozzá kellett igazodnunk az értékeket elfedő osztályzatokhoz, és ahol megtapasztaltuk: a tanár az tanár.

4. Életpályámhoz nagy indulási előnyt adott iskolám a korai nyelvoktatással (az akkor szokásos 5. osztály helyett 3. osztályban kezdtük a nyelvtanulást) és a nyelvoktatásnak sajátos szentlőrinci módjával: a szituációs játékok sorozatával.

Méltatlan lenne Szentlőrinchez, ha idealizált képet nyújtanék róla, hiszen azt is látom, miben okozott nehézségeket az ott végzett diákoknak. Ilyen volt: a beilleszkedés nehézsége a középiskola kezdetén, a természettudományok anyagának (s különösen a kémiának) túlzottan átfogó, globális jellege (a középiskola részletgazdagabb ismerethalmazra számított), s helyesírási készség kidolgozatlansága, talán a túlzott szóbeliség következtében.

Végig Szentlőrincről beszéltem, s mindvégig Gáspár Lászlóra gondoltam. Ma is úgy emlékszem rá, ahogy gyerekként láttam. Nagyon tisztelte mindenki. Nyugalmat árasztott. Meg lehetett szólítani, nem vette körül a vezetői és a tudósi tekintély megközelíthetetlen burka. Megnyíltak előtte az emberek. Diákok és felnőtt munkatársak. Engem nem tanított, a személyes találkozások tanórán kívüli – ritkább – alkalmi folytán nem éreztem annyira közelinek kapcsolatunkat, hogy ne okozott volna meglepetést: doktorrá avatásomról dísztvírral emlékezett meg. Erre is volt figyelme.”

Gál Jancsika kisdíák emlékezését Gál János orvos fogalmazta meg Gáspár László halálhíre hallatán. Akkortájt lehetett hetedikes forma iskolás, amikor Andor Mihály kérelmetlen szigorral számba vette a „soha nem látott” helyesírási hibákat. Ha ő akkor ezt tudja, nagyon elrestellte volna magát. Ha ez a vita eljutna hozzá, amelyben újra felszínre bukkantak a régi dolgok (amire nincs esély, lévén ő az egyik londoni kórház megbecsült szakorvosa), meglehet, most is restelkedve ingatná a fejét.